

Щенко А.М.

*професор кафедри кримінального права і
кримінології факультету № 1 Харківського
національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент*

ШТРАФ І КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА ЯК ПОКАРАННЯ ТА ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Кримінальним законодавством України регламентована низка заходів кримінально-правового характеру, які за своїм змістом можуть бути як каральними, так і некаральними. До каральних (примусових) заходів кримінально-правового характеру належать різні види покарань (ст. 51 КК України). Некаральні заходи кримінально-правового характеру становлять примусові або заохочувальні заходи чи такі заходи, що засновані на гуманістичних засадах і недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження. Останні, у свою чергу, з огляду на їх взаємозв'язок із кримінальною відповідальністю поділяються на заходи, що реалізуються лише через кримінальну відповідальність (ч. 4 і 5 ст. 74, ст. ст. 75–78, 96 та ін. КК України), або заходи, що реалізуються виключно поза її межами (ст. ст. 45–49 та ін. КК України). Серед вказаних заходів кримінально-правового характеру є заходи, які зовні подібні за назвою, але є такими, що належать до різних класифікаційних груп. Зокрема, мова йде про такі види покарань, як штраф і конфіскація майна, та, відповідно, штраф і конфіскація майна як заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Наявність цих заходів кримінально-правового характеру породжує проблему їх співвідношення, адже у юридичній літературі звертається увага на те, що положення КК України, ігноруючи правову суть штрафу щодо юридичної особи у разі порушення заборон її уповноваженою особою, визначають його не як вид покарання, а як вид «заходів», що не є покаранням, незважаючи на те, що штраф фактично переслідує винятково мету покарання [2, с. 393–394; 1, с. 157]. Законодавча регламентація кримінально-правового реагування щодо юридичної особи у вигляді застосування до останньої конфіскації майна, з огляду на логіку вказаного доктринального твердження, також містить певні вади, оскільки цей захід кримінально-правового характеру, як і штраф, не є покаранням, однак фактично переслідує мету покарання.

Висловлюючи своє ставлення до окресленої проблематики, хотілося б зазначити таке. Сфера кримінально-правового регулювання сьогодні не обмежується лише протидією різним видам злочинів, адже злочин не є єдиною і виключною підставою застосування кримінально-правового примусу або заохочення і вже давно, за справедливим зауваженням окремих дослідників, перестав бути фетишем кримінального судочинства [5, с. 13–14]. Системний аналіз положень чинного кримінального законодавства України дозволяє стверджувати, що підста-

вою застосування заходів кримінально-правового характеру є вчинення особою не лише злочину або діяння, що містить ознаки складу злочину, передбаченого КК України (ч. 1 ст. 2 КК України), але і вчинення діяння, зовні схожого зі злочином (ст. ст. 36–43 КК України), чи суспільно небезпечного діяння неосудною особою (п. 1 ч. 1 ст. 93 КК України), або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК України, особою яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (ч. 2 ст. 97 КК України). Подібна думка не є новою [5, с. 14–28], хоча про неї згадують, нажаль, не так часто. До цього варто додати й те, що поряд зі злочином та діянням, що містить його ознаки, починає набувати поширення виділення ще й кримінального проступку [3, с. 68], вчинення якого також вимагає відповідного окремого кримінально-правового реагування.

Наявність наведених підстав для застосування заходів кримінально-правового характеру породжує різні варіанти кримінально-правового впливу. Так, вчинення злочину, як правило, тягне призначення покарання, зокрема у виді штрафу або конфіскації майна, у випадках спеціально передбачених в Особливій частині КК України (ч. 2 ст. 59 КК України), або звільнення від покарання. Вчинення діяння, зовні схожого зі злочином, або вчинення суспільно небезпечного діяння неосудною особою чи суспільно небезпечного діяння особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, викликає необхідність застосування інших, відмінних від покарання, заходів кримінально-правового характеру – обставин, що виключають злочинність діяння, примусових заходів медичного або виховного характеру тощо. Що стосується власне штрафу або конфіскації майна як заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, то їх застосування до юридичної особи є наслідком, за справедливим зауваженням Н. А. Орловської, причетності останньої до злочину [4, с. 85]. Зокрема, штраф – наслідком причетності до будь-якого злочину, з передбачених п. 1, 2, 3 ст. 96-3, а також ч. 2–4 ст. 159-1 КК України, у разі його вчинення уповноваженою особою юридичної особи. Конфіскація майна – наслідком причетності до будь-якого злочину, з передбачених ст. ст. 109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 258–258-5, 436, 436-1, 437, 438, 442, 444, 447 КК України (ст. 96-9 КК України).

Ставлячись з повагою до висловленого вище твердження щодо правової суті штрафу та конфіскації майна, дозволимо собі висловити заперечення з приводу того, що штраф і конфіскація майна, будучи заходами кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, переслідують мету покарання. Згідно з ч. 1 ст. 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Зі змісту наведеного законодавчого припису очевидно, що вказані заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не можуть переслідувати мету покарання, оскільки цим заходам не властиві ознаки покарання. Юридична особа в силу своєї правової природи не може вчинити злочин, а, відтак, і бути визнана винною у його вчиненні. Покарання як захід державного примусу признається виключно до суб'єктів злочину – фізичних, осудних осіб, які досягли віку, з яко-

го може наставати кримінальна відповідальність. Таким чином, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб не є покаранням в контексті ст. 50 КК України. У зв'язку з цим, покарання у виді штрафу і конфіскації майна слід відрізнити від штрафу і конфіскації майна як заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Така відмінність, насамперед, спостерігається у підставах їх застосування: а) застосування покарання у виді штрафу або конфіскації майна є наслідком вчиненого злочину; б) застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи у виді штрафу або конфіскації майна, як вже було зазначено, є наслідком причетності юридичної особи до злочину, вчиненого її уповноваженою особою.

Зазначимо, що відмінність між цими подібними за назвою заходами кримінально-правового характеру виявляється ще й в іншому. Так, В. О. Попрас, посилаючись на інших науковців, справедливо зазначає, що штраф як кримінальне покарання призначається тільки за вироком суду і завжди тягне судимість [6, с. 40–43]. Штраф як захід кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, хоча і застосовується за вироком суду, але судимості не тягне. Те саме можна сказати і про конфіскацію майна юридичної особи як захід кримінально-правового характеру. Застосування за вироком суду штрафу або конфіскації майна щодо юридичної особи обумовлено тим, що злочин в інтересах або від імені юридичної особи вчиняє її уповноважена фізична особа. У такому разі кримінально-правовий вплив щодо юридичної особи має похідний характер. У зв'язку з цим, в обвинувальному вирокі суду уповноваженій особі, наприклад, у випадку вчинення від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених ч. 1 і 2 ст. 368-3, ч. 1 і 2 ст. 368-4, ч. 1 ст. 369, ч. 1 і 2 ст. 369-2 КК України, може бути призначене покарання у виді штрафу, а юридичній особі – штраф як захід кримінально-правового характеру. У разі вчинення будь-якого зі злочинів, зокрема передбачених ст. ст. 109, 110, 113 КК України, уповноваженій особі судом у вирокі суду може бути призначене додаткове покарання у виді конфіскації майна, а юридичній особі – конфіскація майна як обов'язковий додатковий до ліквідації захід кримінально-правового характеру.

Крім того, за загальним правилом розмір штрафу як виду покарання визначається судом в межах від тридцяти НМДГ до п'ятдесяти тисяч НМДГ, якщо статтями Особливої частини КК України не передбачено вищого розміру штрафу. При чому вищий розмір штрафу не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочинном, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті Особливої частини КК України (ч. 2 ст. 53 КК України). Штраф як захід кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб становить двократний розмір незаконно одержаної неправомірної вигоди. Тобто може бути вищим за розмір штрафу як покарання у разі отримання фізичною особою неправомірного доходу внаслідок вчинення злочину. У разі коли неправомірну вигоду не було одержано, або її розмір неможливо обчислити, штраф як захід кримінально-правового характеру щодо юридичної особи за загальним правилом за особливо тяжкий злочин вчинений її уповноваженою особою застосовується судом в межах від п'ятдесяти до сімдесяти п'яти тисяч НМДГ. Нарешті, несплата штрафу як виду

покарання тягне за собою його заміну: а) у разі несплати штрафу в розмірі не більше трьох тисяч НМДГ та відсутності підстав для розстрочки його виплати – покаранням у виді громадських або виправних робіт; б) у разі несплати штрафу в розмірі понад три тисячі НМДГ, призначеного як основне покарання, та відсутності підстав для розстрочки його виплати – покаранням у виді позбавлення волі (ч. 5 ст. 53 КК України). Натомість, заміна штрафу як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи КК України не передбачена.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що у вітчизняному кримінальному законодавстві України регламентовані подібні за назвою, але різні за своїми змістовними ознаками правові явища: штраф і конфіскація майна як покарання та як заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

1. Берзін П. С. *Окремі проблеми застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб* / П. С. Берзін // *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. / редкол. : В.Я.Таций (голов. Ред.), В.І.Борисов (заст. Голов. Ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 153–158.*
2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. *Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. – К. : Vaite, 2014. – 944 с.*
3. Куц В. *Від суб'єкта злочину до суб'єкта кримінального правопорушення* / В. Куц // *Вісник нац. акад. прокуратури України. – 2016. – № 4 (46). – С. 66–71.*
4. Орловська Н. А. *Кримінально-правовий вплив на юридичних осіб: проблеми нормативної регламентації та шляхи їх вирішення* / Н. А. Орловська // *Політика в сфері боротьби зі злочинністю : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (9–10 грудня 2016 р. м. Ів.-Франківськ). – Івано-Франківськ : Фоліант, 2016. – С. 84–91.*
5. Пимонов В. А. *Теоретические и прикладные проблемы борьбы с общественно опасными посягательствами средствами уголовного права : монография* / В. А. Пимонов. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2007. – 336 с.
6. Попрас В. О. *Штраф як вид покарання за кримінальним правом України : монографія / В. О. Попрас. – Х. : Право, 2009. – 224 с.*

Андрушко А.В.

*Ужгородський національний університет,
доцент кафедри кримінального права і процесу,
к.ю.н., доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО ОБ'ЄКТ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ

Стаття про кримінальну відповідальність за захоплення заручників розміщена законодавцем у розділі III Особливої частини КК України, який об'єднує злочинні посягання проти волі, честі та гідності особи. Разом з тим у науковій літературі неодноразово висловлювалася думка про необхідність перенесення даного діяння до розділу IX «Злочини проти громадської безпеки», оскільки основним безпосереднім об'єктом розглядуваного діяння нібито виступає громадська безпека.